

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Steur, *Edukacja w zakresie języka ojczystego w opiniach rodzin i nauczycieli polonijnych mieszkających na terenie Holandii*, Promotor dr hab. Kinga Kuszak, prof. UAM, promotor pomocniczy dr Anna Mańkowska, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Wydział Studiów Edukacyjnych, Poznań 2024.

Pani mgr Agnieszka Steur podjęła w swojej rozprawie problem języka ojczystego w opinii rodzin i nauczycieli polonijnych mieszkających w Holandii. Wiąże się z tym zagadnienie dwu- i wielojęzyczności oraz dwu- i wielokulturowości. Jest to problematyka ważna w kształtowaniu tożsamości osobowej dzieci i młodzieży, którzy zamieszkują poza granicami własnego kraju ojczystego. Problem języka, języków, ich priorytetu i skutków kulturowych dla jednostek jest istotny we współczesnym świecie, w procesie edukacji dziecka i kształtowania jego postaw wobec wielokulturowości. Badania mają charakter eksploracyjny. Praca powstała pod opieką naukową Profesor Kingi Kuszak i promotora pomocniczego Doktor Anny Mańkowskiej. Jest to praca empiryczna z pedagogiki i obejmuje swoim zakresem następujące obszary rozważań teoretyczno-badawczych z zakresu: pedagogiki dziecka, pedagogiki wielokulturowej i międzykulturowej, socjologii edukacji, psychologii kulturowej, nauczania języka, problematyki dwu- i wielojęzyczności.

Komentarz do przedstawionej recenzji rozprawy doktorskiej składa się z:

1. Ocena struktury pracy.
2. Merytoryczna ocena rozprawy.
3. Uwagi szczegółowe.
4. Końcowy wniosek.

1. Struktura pracy

Przedstawiona do recenzji rozprawa liczy 425 stron. Praca składa się ze wstępu, dziesięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii (s. 347-380), spisu tabel (s. 381-383) i obszernego aneksu, który zawiera narzędzia badawcze zastosowane w pracy – kwestionariusze: ankiety dla polskojęzycznego opiekuna, ankiety dla niderlandzkiego opiekuna, ankiety dla dzieci i młodzieży, ankiety dla nauczyciela polonijnego, wywiadu z rodzicami (s. 384-425).

We *Wstępie* Autorka uzasadnia, że zainteresowanie tematem wynika z jej osobistej sytuacji. Od 25 lat mieszka w Holandii i zagadnieniu dwujęzyczności poświęciła swoje prace badawcze na Uniwersytecie Amsterdamskim. Interesuje ją poznanie świadomości rodziców na temat ważności znajomości języka ojczystego przez dzieci i młodzież Polonii w Holandii. Jakie miejsce zajmuje język polski w rodzinach polonijnych, jakie są warunki i konieczności użycia przez dzieci języka ojczystego rodziców? Jak zaznacza, „Z perspektywy niniejszej pracy istotne jest, aby język polski nie stał się językiem obcym dla polonijnych dzieci” (s. 9), aby nie zamknąć się „w jednorodnym getcie kulturowym” i dalej wyjaśnia, że „Celem poznawczym niniejszego badania było zidentyfikowanie przyczyn niskiego poziomu uczestnictwa dzieci polonijnych w zajęciach oferowanych przez szkoły polonijne działające w Holandii” (s. 9).

Rozdział **1.** pracy zatytułowany *Rozważania terminologiczne wokół pojęć: język, mowa, język ojczysty, dwu- i wielojęzyczność oraz dwu- i wielokulturowość* obejmuje sześć podrozdziałów.

Autorka wyjaśnia w oparciu m.in. o literaturę z zakresu językoznawstwa, psychologii rozwoju języka, pedagogiki, socjologii jak rozumiany i interpretowany jest język w procesie komunikacji, kształtowania poczucia tożsamości jednostki. Wskazuje na różnice między językiem a mową w oparciu m.in. o koncepcję Ferdynanda de Saussure’a, Nimisha Kaushik, Heinza Rudolpha Schaffera oraz innych i przyjmuje, że „język jest systemem znaków, zasad i zwyczajów używanych do komunikowania się. Mowa jest formą języka, która jest wyrażana wyłącznie w formie ustnej” (s. 16). Podkreśla związek między językiem a myśleniem w kontekście filozofii języka (Wilhelm von Humboldt), jak i psychologii (Lew S. Wygotski). W swoich rozważaniach teoretycznych odnosi się do koncepcji Edwarda Sapira i Benjamin Lee Whorfa i teorii przemocy symbolicznej Pierre’a F. Bourdieu oraz innych autorów. Wyjaśnia mechanizm społecznego oddziaływania języka, jego wpływu na tożsamość kulturową i procesy poznawcze w odniesieniu do wielojęzyczności. Przyjmuje perspektywę

interdyscyplinarną w odniesieniu do zagadnienia dwu- i wielojęzyczności. W procesie globalizacji następuje wzrost różnic i to wiąże się z wychowaniem dwu-i wielokulturowym. Porządkuje i wyjaśnia rozumienie języka ojczystego (macierzystego), rodzimego, prymarnego, języka pierwszego, maczynego, którego uczymy się jako dzieci i dyskusje wokół ich interpretacji oraz kontekstów (m.in. B. Lee Whorfa, Ewy Lipińskiej, Basila Bernsteina). Mechanizm uczenia się języka wyjaśnia przez teorię procesów akomodacji i asymilacji Jeana Piageta. Przywołuje gwarę jako przykład różnorodności lingwistycznej i kulturowej, która kształtuje daną lokalną społeczność. Odwołuje się do badań w Holandii, m.in. Alexa Riemersma, Soreny Spakman. Z problemem dwujęzyczności wiąże się interpretacja w literaturze językoznawczej języka pierwszego i drugiego, języka dziedziczonego lub odziedziczonego, standardowego, języka obcego. Nauczanie języka obcego opisuje w kontekście Europejskiego Systemu Kształcenia Językowego. Wyjaśnia termin bilingwizm i jego wymiar praktyczny (za: Ida Kurcz, Urlicha Weinreicha, Einar Haugen, Francois Grosjean, Jean Berko Gleason, Nan Bernstein Ratner, Wei Li, Tomasz Gmerek, Ewa Lipińska) oraz odmiany (dwujęzyczność idealna i powierzchniowa, dwujęzyczność indywidualna i społeczna, dwujęzyczność zrównoważona i niezrównoważona – dominująca, dwujęzyczność klasyczna i pierwszo pokoleniowa, dwujęzyczność równoczesna i sukcesywna, dwujęzyczność współrzędna, złożona i podporządkowana, dwujęzyczność addytywna i subtraktywna). Uczenie się języka w kraju, w którym się żyje wiąże się z zagadnieniami języka dominującego i mniejszościowego oraz skutkami społecznymi oraz kulturowymi ich funkcjonowania w środowisku dziecka. Sytuacja rozwoju języka dziecka w społeczeństwie wielokulturowym sytuuje go w pozycji języka wyjściowego i docelowego, co skutkuje pozycją społeczną dziecka w danej społeczności, zanurzeniem w jego kulturze. Autorka uzasadnia tę złożoność językową, jej subtelności i efekty społeczno-kulturowe wobec jednostki. Problem wielojęzyczności, który nie jest zjawiskiem nowym wyjaśnia również w kontekście rozwoju historyczno-cywilizacyjnego, w tym wielojęzyczność geograficzną, społeczną i średnią. Wielokulturowość jak i multikulturalizm w świecie współczesnym są zjawiskami widocznymi wyraziście. Wiaże się z tym problem różnic kulturowych i wyływających z tego problemów kulturowych oraz społecznych. Zjawisko wielokulturowości, jak słusznie podkreśla Autorka wnosi również nowe wartości, które z czasem asymilują się i przekształcają tworząc nowe wartości społeczno-kulturowe w danej kulturze. W świetle podjętego problemu w pracy Autorka omawia zjawisko wielokulturowości w Holandii w ujęciu historycznym i sytuacji językowej dzieci polonijnych oraz regulacji prawnych w możliwościach uczenia się języka polskiego. Najczęściej dzieci

polskie mają szansę uczyć się języka ojczystego w szkołach polonijnych. Przede wszystkim zwraca się uwagę na funkcję pragmatyczną, jaką daje dziecku znajomość i umiejętność posługiwania się danym językiem. W tej sytuacji język polski nie ma takiego wymiaru w społeczności holenderskiej. Poza tym niski standard nauczania języka polskiego w szkołach polonijnych, nie wystarczająca ilość czasu na naukę, duża rozpiętość wiekowa uczniów oraz termin realizacji zajęć w soboty, w czasie, kiedy są oferowane dzieciom inne formy aktywności oraz wypoczynku w środowisku szkoły, do której uczęszczają lub w rodzinie. Ponadto zniechęcanie rodziców przez nauczycieli szkół docelowych, aby w domu nie rozmawiali z nimi w języku ojczystym, celem dobrej nauki języka niderlandzkiego. Brak orientacji rodziców w ofercie edukacyjnej w zakresie nauczania języka polskiego tworzy dodatkowe problemy w tym obszarze rozwoju języka ojczystego u dziecka.

Rozdział 2. pracy pt. *Kształtowanie kompetencji językowych i komunikacyjnych dzieci i młodzieży* składa się z pięciu podrozdziałów, w których Autorka wyjaśnia ich ważność w sposobie funkcjonowania dziecka w grupie kulturowej władającej językiem. Przyjmuje, że „kompetencje językowe są wiedzą nieuświadomioną, a kompetencje komunikacyjne opierają się na wiedzy dotyczącej użycia języka w danej grupie społecznej” (s. 76). W świetle problemu dwujęzyczności omówiła rozwój języka i mowy dziecka. Wskazała na potencjalne trudności i korzyści w rozwoju języka dziecka w modelu dwujęzyczności. Scharakteryzowała wybrane współczesne teorie rozwoju języka dziecka z punktu widzenia H.R. Schaffera: teorię behawioralną (Burrhus F. Skinner, Arthur Staats, Andrew N. Meltzoff, Ann Birch, Gavina Bremnera, Albert Bandura i inni), natywistyczną (Noam Chomsky, Grace W. Shugar, Magdalena Smoczyńska, Elizabeth Bates i inni) oraz społeczno-interakcyjną (Lew S. Wygotski, Jerome S. Bruner, H.R. Schaffer, Michael Tomasello (s. 77-86). Autorka porównuje te koncepcje psychologiczne, kulturowe i wskazuje na ich odmienne podejście do sfery kształtowania się umiejętności językowych dziecka. Podkreśla równocześnie ich implikacje społeczne oraz kulturowe. Omawiając rozwój mowy dziecka w oparciu o psychologię rozwojową i ujęcie antropologiczne, odnosi ją również do rozwoju mowy u dzieci dwujęzycznych. Jest mało badań nad rozwojem mowy dzieci dwujęzycznych (Edith Harding-Esch, Philip Rielya, Victoria Fromkin, Barbara Zurer Pearson, Ellen Bialystok), co podkreśla Autorka i zwraca uwagę na różne stanowiska przywołanych badaczy w tym względzie. Zaprezentowała okresy w rozwoju mowy dziecka według Leona Kaczmarka, Ann Birch, Colwyna Trevarthena, Pawła Smoczyńskiego. W uczeniu się mowy dziecka ujmuje jej wymiar komunikacyjny i wzorce społeczne, rozwój jego słownictwa (Józef Porayski-Pomsta,

Elisabethvan der Linden, E. Bates i inni), w tym dzieci dwujęzycznych. Podjęła krytyczną refleksję nad etapami periodyzacji rozwoju mowy dziecka przywołując inne koncepcje badawcze nad rozwojem mowy dziecka, m.in. Annemarie Schaerlaekens (s. 101). Kompetencje komunikacyjne i wzorce ich zachowań kształtuje dziecko w środowisku rodzinnym. Rodzinę wyjaśnia Autorka w kontekście teorii systemowej Ludwiga von Bertalanffy'ego, który przyjmuje, że „jest to dynamiczny i złożony system, w którym wszystkie części są wzajemnie powiązane i wpływają na siebie nawzajem” (s.105). Aspekt społeczny kompetencji komunikacyjnej mowy wyjaśnia również w oparciu o badania Salvadora Minuchina, Kingi Kuszak, Paula Watzlawicka. Komunikacja w rodzinach dwu- i wielojęzycznych realizuje się w różnych podsystemach (w podsystemie małżeńskim, w sposobie komunikowania się rodziców z dzieckiem, tradycji komunikowania się z poszczególnymi członkami rodziny (K. Kuszak, K. Handke, Zofia Dysarz, Basil Bernstein, John Stewart, Barbara Harwas-Napierała). Miejsca, sytuacje, ekspresyjność języka, jego formy prawidłowe i zdrobniałe używane przez ojca, matkę, czy innego członka rodziny kształtują mowę dziecka. Autorka wskazuje typy relacji językowych – modele w systemie rodzinnym osób dwujęzycznych, a są to: OPOL – *one person – one language* – jedna osoba, OLOL – *one language – one location* – jeden język, jedno miejsce (dwujęzyczność sukcesywna), OLOS - *one language – one situation* – jeden język – jedna sytuacja, jak i model językowy „pierwsze zdanie decyduje” (s. 111), strategia czasu i przemiana, które mogą stosować rodzice w rodzinach dwujęzycznych. Wymaga to od nich świadomości i odpowiedzialności za styl językowy, jakim oddziałują na dziecko (Bogusław Kwarciak, S. Spakman). Dodatkowo warunkuje sytuację językową dziecka żłobek (Ann Birch, Kinga Kuszak, Katarzyna Sadowska i inni), przedszkole (Kinga Kuszak, Katarzyna Sadowska i inni), szkoła (Anna Witkowska-Tomaszewska i inni) w toku jego dorastania.

Sytuacja dziecka polonijnego w Holandii, jak i w każdym innym kraju wiąże się z obowiązującym w nim systemem edukacji, jego strukturą i filozofią edukacji. Stwarza to również właściwe jej możliwości nauki języka ojczystego – polskiego poza formalnym trybem kształcenia, co bardzo szczegółowo omówiła Autorka. Przedstawiła warunki sprzyjające, jak i utrudniające naukę języka ojczystego dzieci polonijnych. Omówiła koncepcje kształcenia w Holandii, które są związane z jedną z pięciu koncepcji teoretycznych lub ich wzajemnych powiązań. Są to następujące teorie uczenia się: behawioralna, kognitywistyczna, konstruktywistyczna, konstrukcjonistyczna, konetktywistyczna (s. 116-117). Organizacja systemu szkolnictwa w Holandii opiera się na zasadzie wolności

szkolnictwa i zapewnienia wysokiej jakości kształcenia dla wszystkich uczniów. Szkołę wybiera rodzic. Może to być szkoła publiczna, czy szkoła wyznaniowa, prywatna, międzynarodowa lub alternatywna. Jest to szkoła sprzyjająca dziecku, dająca wsparcie jego możliwościom uczenia się, rozwoju zdolności. Kładzie się duży nacisk na prace grupowe, zespołowe dzieci, na współpracę ze środowiskiem lokalnym oraz rodzinnym dzieci. Duży nacisk kładzie się na naukę języka niderlandzkiego. System kształcenia wpływa na podejście do wielojęzyczności i polityki szkolnej języków mniejszościowych. Oddziałuje to na potrzeby i doświadczenia dzieci polonijnych w Holandii, co słusznie Autorka poddała analizie charakteryzując regulujące je prawo OKE, „co oznacza: Prawo szans rozwoju przez jakość i edukację” (s. 120) na wszystkich poziomach edukacji dziecka (żłobek, przedszkole, szkoła podstawowa). Przedstawiła zasady funkcjonowania placówek oświatowych dla dzieci, ich finansowanie, programy nauczania, które są weryfikowane przez Krajowe Centrum Ekspertyz w Zakresie Rozwoju Programów Nauczania (SLO), obowiązek edukacyjny (od piątego roku życia dziecka), typy szkół na poziomie podstawowym, zasady przyjęcia dziecka do szkoły, organizację roku szkolnego, organizację zajęć, ocenę postępów dziecka, jak i system kształcenia dla młodzieży (szkoła średnia). Analiza systemu edukacji dziecka ukazuje ważność indywidualizacji procesu jego kształcenia, co wiąże się z doborem metod pracy w klasie, m.in. tutoring. Problem drugoroczności w szkołach holenderskich rozumiany jest jako poszanowanie prawa dziecka do tempa indywidualnego rozwoju. Dużą wagę przywiązuje się w szkolnictwie holenderskim do współpracy z otoczeniem lokalnym i z rodzicami dzieci. Nauczyciele podnoszą swoje kwalifikacje systematycznie. W związku z tym są organizowane dla nich tzw. dni studyjne. W Holandii brakuje placówek, które oferowałyby dzieciom polonijnym chcącym się uczyć języka ojczystego takiego rodzaju miejsc, jak i w szkolnictwie średnim czy wyższym, mimo podejmowanych w tym kierunku działań.

Rozdział 3. Zatytułowany *Uwarunkowania funkcjonowania rodzin polskich i polonijnych mieszkających na terenie Holandii* w trzech podrozdziałach bardzo szczegółowo i opisowo oraz statystycznie prezentuje sytuację rodzin polskich i polonijnych w Holandii, następnie rozumienie Polonii jako środowiska, które tworzą osoby polskiego pochodzenia oraz osoby odczuwające więź z Polską, ich sytuację demograficzną. Istotne w rozważaniach Autorki jest rozróżnienie „rodziny polonijnej” i „rodziny polskiej”, co wpływa na miejsce języka polskiego w rodzinie (s. 145). Odniosła się również do historii migracji polskiej w Holandii, która ma długą tradycję. Wiąże się z tym termin „narodowości”. Na potrzeby pracy Autorka wprowadziła rozróżnienie rodzin polskich i polonijnych na rodziny jednorodne

narodowościowo i niejednorodnie narodowościowo, co wskazuje na sytuację języka polskiego w danym środowisku rodzinnym.

Rozdział 4. *Edukacja w zakresie języka polskiego adresowana do rodzin polonijnych na terenie Holandii* w pięciu podrozdziałach prezentuje funkcjonowanie szkolnictwa polonijnego i charakteryzuje je nie tylko w Holandii, ale również w innych krajach poza granicami Polski. Nauka może mieć w tych krajach charakter obligatoryjny lub fakultatywny. Szkoły Polskie działają przy polskich placówkach dyplomatycznych i nadzorowane są przez ORPEG oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej w Polsce, co Autorka poddaje ocenie krytycznej. W Holandii dzieci polskiego pochodzenia mają możliwość uczęszczania do jednej z 30 szkół polonijnych, z czego korzysta około 2000 Polaków. Przy Ambasadzie RP w Hadze działają dwie szkoły (w Hadze i druga z siedzibą w Brunssum). Opisano działalność Szkoły Polskiej przy Ambasadzie RP w Hadze, edukację językową w sobotnich szkołach polonijnych i zasady ich funkcjonowania. Ponadto szkoły polonijne w Holandii są zrzeszone w Forum Szkół Polskich (np. polska szkoła działająca przy Fundacji Kreda w Lisse, szkoła polska „Lokomotywa” działająca przy Polskim Centrum Edukacji i Kultury w Amsterdamie, szkoła polonijna przy fundacji „Osstoja” w Oss). Szkoły te charakteryzują się określonymi zasadami organizacji dydaktyki oraz działalności, co opisuje Autorka. Język polski i kultura polska są propagowane w Holandii m.in. w ramach takich imprez jak Polonijny Dzień Dwujęzyczności, Festiwal Polskiej Poezji dla Dzieci pt. „Wierszowisko”. Działa również w Holandii jedna szkoła niezrzeszona w Forum Szkół Polskich, nie działająca przy ambasadzie RP, ani przy Polskiej Misji Katolickiej, jest to Szkoła Polonijna im. Gen. Stanisława Maczka w Brabancji Północnej. Działa ona pod patronatem Fundacji Pro Polonia w ramach projektu „Szkoła z autorytetem”. Kładzie ona w swoich treściach nauczania duży nacisk na naukę historii, szczególnie z okresu II wojny światowej i udziału polskich żołnierzy w wyzwoleniu Holandii. Dzieci polonijne mają również możliwość uczęszczania do polonijnych szkół parafialnych przy Polskiej Misji Katolickiej. Zwraca się w nich oprócz nauki języka polskiego na wartości związane z tradycją i religią kultywowane w Polsce. Z kolei Uniwersytet Amsterdamski jest jedynym uniwersytetem, gdzie można studiować język polski na Wydziale Studiów Rosyjskich i Słowiańskich. Języka polskiego dzieci polonijne mogą się także uczyć przez strony internetowe – szkoły internetowe (Szkoła Polonijka, Pakiet „Na start”, Polska Szkoła Internetowa Libratus, szkoły prowadzone przez Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą – ORPEG) oraz na kursach językowych.

Rozdział 5. *Metodologiczne założenia badań własnych* w trzech podrozdziałach wyjaśnia, że jako osoba żyjąca w środowisku Polonii zamieszkałej w Holandii przyjmuje perspektywę badawczą *insidera*, tzn., że jako badaczka pochodzi z badanej grupy (s. 172). Jak pisze Autorka „Przedmiotem badań niniejszej pracy jest edukacja w zakresie języka ojczystego w opiniach rodzin i nauczycieli polonijnych mieszkających na terenie Holandii” (s. 174). Określono trzy cele główne badań oraz szczegółowe w zakresie poznania doświadczeń, motywów, opinii i zwyczajów w przekazywaniu lub nie przez rodziny języka polskiego - ojczystego dzieciom polonijnym, które mieszkają w Holandii. Sformułowano pięć głównych problemów badawczych i do nich problemy szczegółowe (s. 175-177). Adekwatnie do założeń badań określono zmienne (s. 179-189). W świetle przyjętych założeń badawczych Autorka przyjęła podejście badawcze, które polega na triangulacji metody ilościowej i jakościowej. Badania zostały zrealizowane dwuetapowo. Na etapie pierwszym przeprowadzono ankietę online na portalach społecznościowych Polonii w Holandii oraz w prasie polonijnej. Ankieta była skierowana do polskojęzycznych rodziców w języku polskim i zawierała 66 pytań, do niepolskojęzycznych opiekunów w języku niderlandzkim – 66 pytań, do dzieci i młodzieży w języku polskim i niderlandzkim – 68 pytań, do nauczycieli pracujących w szkołach polonijnych w języku polskim – 30 pytań. Ankieta zawierała pytania zamknięte z wyborem jednokrotnym lub wielokrotnym, pytania otwarte, pytania demograficzne oraz filtrujące, „które decydowały o tym, które pytania będą zadane w zależności od wcześniejszej odpowiedzi” (s. 191). Ankieta dla rodziców i dzieci została podzielona na sześć elementów, a mianowicie na pytania, które dotyczyły pierwszego opiekuna dziecka, pytania dotyczące drugiego opiekuna dziecka, pytania dotyczące dziecka, pytania dotyczące języka dziecka i pytania dotyczące szkoły polonijnej. Opiekunowie i dzieci, którzy uczestniczyli w badaniach sondażowych nie tworzyli rodzin. Drugi etap badań obejmował wywiady pogłębione, nieskategoryzowane. Wywiady z młodszymi dziećmi były przeprowadzone w towarzystwie rodzica, najczęściej matki. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego i studium przypadku oraz techniki badawcze: ankietę i wywiad o charakterze indywidualnym. Autorka przeprowadziła 16 wywiadów pogłębionych z rodzinami polonijnymi.

Rozdział 6. *Charakterystyka grupy badawczej*. Badania były skierowane do Polonii w Holandii, do której m.in. dotarła Autorka, dzięki pomocy Forum Szkół Polskich w Holandii, szkół Kreda, Ostoja, Lokomotywa, polonijnych szkół przy Ambasadzie RP w Hadze, Polsko-Niderlandzkiemu Stowarzyszeniu Kulturalnemu, przez portale społecznościowe i prywatne

kontakty. Na udział w badaniach ankietowych odpowiedziały 324 osoby, w tym ankietę dla rodzica/opiekuna polskojęzycznego wypełniły 234 osoby, ankietę dla niderlandzkiego rodzica/opiekuna wypełniło 15 osób, w grupie dzieci i młodzieży 48 osób, a ankietę dla nauczycieli wypełniło 27 osób.

Omówiono wyniki ankiet skierowanych pod poszczególnych grup badanych respondentów, które uporządkowano według badanych obszarów problemowych z punktu widzenia rodzica, opiekuna polskojęzycznego i niderlandzkiego oraz dziecka i młodzieży (s.195-210) tzn., kto jest pierwszym rodzicem/opiekunem dziecka, jaką ma narodowość, jakiego języka używa w domu, w kontaktach z dzieckiem, jakie posiada wykształcenie, jaki wykonuje zawód, czy w pracy posługuje się językiem polskim, ile czasu spędza drugi opiekun z dzieckiem, jaki model rodziny jest preferowany w związku dwujęzycznym, jakiej narodowości jest drugi opiekun, jaki jest język ojczysty drugiego opiekuna, jego wykształcenie, zawód wykonywany. Następnie badani rodzice – opiekunowie odpowiadali na pytania związane z dziećmi, ich aktualnym wiekiem, płcią, miejscem urodzenia, wiekiem, kiedy przyjechały do Holandii, na temat poziomu i typu ich edukacji. Dzieci m.in. odpowiadały na pytanie, który język jest ich językiem ojczystym, polski czy niderlandzki. Wyniki badań wskazują, że znaczna grupa dzieci preferuje czytanie i pisanie w jednym języku, najczęściej niderlandzkim. Ponadto dane z badań pokazują, że w przypadku badanych dwujęzyczność pomaga w czytaniu i również w pisaniu. Dzieci wybierają tę formę komunikacji pisemnej, która jest obowiązkowa w szkole, co wiąże się z ich doświadczeniami w pisaniu oraz czytaniu w języku niderlandzkim.

Rozdziały **7, 8 i 9** prezentują dalsze wyniki badań i ich analizę, i tak, w rozdziale 7 (s. 211-281) wyniki badań prezentują zwyczaje językowe (tzn. w jakim języku najczęściej rodzice, opiekunowie rozmawiają z dzieckiem, w jakich sytuacjach w języku polskim, w jakich sytuacjach rezygnują z niego, w jakim języku oglądają telewizję, czytają książki, słuchają muzyki) rodzin polskich i polonijnych, które mieszkają w Holandii, następnie motywy dbałości o język ojczysty, czy zmiany języka wypowiedzi a nawet rezygnacji z języka polskiego. Wyróżniono obawy natury komunikacyjnej, emocjonalnej i społecznej oraz inne. Badano sytuację języka polskiego w porozumiewaniu się dziecka z rówieśnikami, z nauczycielami, odmowy z jego strony w komunikowaniu się w języku polskim, możliwości uczęszczania do szkół polonijnych, oddziaływania środowiska na rodziców odnośnie wyboru szkoły dla dziecka, opinii rodziców o edukacji w szkole polonijnej.

W rozdziale 8 pracy przedstawiono wyniki postrzegania rodzin dwujęzycznych przez nauczycieli polonijnych, stosowanie języka polskiego przez dzieci w szkole, współpracę między nauczycielem a rodzicami.

Rozdział 9 prezentuje wyniki wywiadów o troskę o język polski w rodzinach polonijnych. Autorka przeprowadziła wywiady z 8 rodzinami (16 osób). Do wywiadów zaproszono wszystkich uczestników badania ankietowego a zgłosiło się tylko 6 polskojęzycznych opiekunów.

10. Wnioski z badań i podsumowanie oraz Zakończenie przedstawiają najważniejsze spostrzeżenia oraz wytyczne w zakresie sytuacji znajomości języka polskiego oraz jego nauczania wśród Polonii w Holandii w szkołach polonijnych oraz innych proponowanych formach edukacji.

Bogata bibliografia w pracy prezentuje podstawy prawne, które przywołała Autorka w pracy, publikacje zwarte, netografię i inne opracowania.

Aneks zawiera narzędzia badawcze, które Autorka zastosowała w badaniach do pracy a są to kwestionariusze: ankiety dla polskojęzycznego opiekuna, ankiety dla niderlandzkiego opiekuna, ankiety dla dzieci i młodzieży, ankiety dla nauczyciela polonijnego, wywiadu dla rodziców i dzieci (s.384-425).

2. Merytoryczna ocena rozprawy

Praca doktorska Pani mgr Agnieszki Steur jest bardzo interesującą naukowo pracą i ważną w pedagogice, szczególnie w pedagogice dziecka, w pedagogice wielokulturowej i międzykulturowej, w nauczaniu języka, w problematyce dwu- i wielojęzyczności. Przeczytałam ją z dużym zainteresowaniem. Jest to praca empiryczna z pedagogiki i obejmuje swoim zakresem następujące obszary rozważań teoretyczno-badawczych z zakresu: pedagogiki dziecka, pedagogiki wielokulturowej i międzykulturowej, socjologii edukacji, psychologii kulturowej, nauczania języka, problematyki dwu- i wielojęzyczności. Słusznie Autorka przyjęła podejście interdyscyplinarne w pracy, co wiąże się ze złożonością i integracją różnych obszarów teoretyczno-badawczych w obszarze dwu- i wielojęzyczności. Cel, jaki założyła Autorka w pracy miał ukazać czynniki, warunki, które oddziałują na niski udział w placówkach polonijnych dzieci Polonii w Holandii w nauczaniu języka polskiego –

języka ojczystego. Przyjęte założenia badawcze, opracowane narzędzia badawcze, procedura realizacji badań zostały przeprowadzone prawidłowo. Autorka przyjęła podejście badawcze, które polega na triangulacji metody ilościowej i jakościowej. Analizę badań przeprowadzono rzetelnie, zgodnie z zasadami przyjętej strategii badawczej. Jako refleksyjny praktyk Autorka chciała poznać motywację i czynniki, które utrudniają dzieciom polonijnym w Holandii naukę języka ojczystego. Przedstawiła bardzo wnikliwie złożoność i zawłość sytuacji edukacyjnej oraz kulturowej dzieci i młodzieży polonijnej w Holandii, co konsekwentnie odniosła do założonych i przeprowadzonych badań. Problem podjęty i zrealizowany w badaniach przez Panią mgr Agnieszkę Steur jest bardzo istotny dla pedagogiki, ponieważ obrazuje sytuację stresową i trudną dla dziecka jak i jego rodziców w różnych konstelacjach kulturowych w kulturze, do której się „wchodzi”, z którą się integrują. Analiza wyników badań wysuwa m.in. jeden z wielu istotnych wniosków, że najczęściej czynnikiem, który powoduje brak zainteresowania nauką języka ojczystego jest podejście pragmatyczne przez rodziców, opiekunów, czy nawet same dzieci oraz młodzież. Jest to wynikiem chęci jak najszybszej i nie zaburzonej asymilacji z kulturą, w której żyją. Tym samym jest to z czasem zanik kontaktu z kulturą ojczyzny. Jednak, co wynika z badań, są rodziny polonijne w Holandii, które mimo wielu przeszkód kulturowych, prawnych, psychologicznych dbają o język polski swoich dzieci w celu utrzymania korzeni kulturowo-narodowych, które wzbogacają ich poznawczo i kulturowo oraz kształtują ich tożsamość wielokulturową. Autorka również ocenia krytycznie działania w tym zakresie Ministerstwa Edukacji Narodowej w Polsce na rzecz działań edukacyjnych dla Polonii w Holandii. Mogą z tego wynikać korzystne propozycje w tym obszarze działań, które może zaproponować Autorka do wdrożenia w praktyce edukacyjnej w szkołach polonijnych w Holandii i poza nią. Praca jest napisana starannie, logicznie od strony teoretyczno-badawczej i formalnej.

3. Uwagi szczegółowe

Praca doktorska Pani mgr Agnieszki Steur jest bardzo interesującą analizą badawczą w zakresie nauczania języka polskiego dzieci i młodzieży polonijnej w Holandii. Mam pewne uwagi, a mianowicie proponuję, aby w rozdziale 1. pracy wyraźnie wyróżnić teorie rozwoju języka: językoznawcze, psychologiczne i pedagogiczne, co będzie bardziej czytelne dla odbiorcy tekstu. Ponadto w rozdziale 6. oddzielić jako samodzielne punkty w pracy charakterystykę badanych grup od wyników z ankiet oraz wyodrębnić punkt w rozdziale 5. procedura badań.

Uwagi te nie obniżają wartości merytorycznej i metodologicznej rozprawy doktorskiej Pani mgr Agnieszki Steur, biorąc pod uwagę złożoność badanej problematyki.

Recenzowana praca doktorska Pani mgr Agnieszki Steur *Edukacja w zakresie języka ojczystego w opiniach rodzin i nauczycieli polonijnych mieszkających na terenie Holandii*, Poznań 2024, ss. 425 jest w mojej ocenie ważną pozycją w polskiej i międzynarodowej literaturze z dziedziny pedagogiki, pedagogiki dziecka, pedagogiki wielokulturowej i międzykulturowej, socjologii edukacji, psychologii kulturowej, nauczania języka, problematyki dwu- i wielojęzyczności.

Proponuję przygotowanie rozprawy do druku i wyróżnienie biorąc pod uwagę zaangażowanie Autorki i wartość poznawczą badań nad uwarunkowaniami nauczania języka polskiego dzieci i młodzieży polonijnej w Holandii. Rozprawa doktorska Pani mgr Agnieszki Steur realizuje poważny zamysł pedagogiczny w zakresie pedagogiki wielokulturowej i zagadnień dwu- oraz wielojęzyczności.

4. Końcowy wniosek

Praca stanowi cenny wkład w badania pedagogiczne nad problematyką pedagogiki, pedagogiki dziecka, pedagogiki wielokulturowej i międzykulturowej, socjologii edukacji, psychologii kulturowej, nauczania języka, problematyki dwu- i wielojęzyczności

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Agnieszki Steur pt. *Edukacja w zakresie języka ojczystego w opiniach rodzin i nauczycieli polonijnych mieszkających na terenie Holandii* odpowiada warunkom i wymaganiom zawartym w Ustawie z dnia 14 lipca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki Dz. U. 2003 r. o Nr 65, poz. 595 z późn. zm. w związku z przepisami ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669 z późn. zm.) oraz na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.), zgodnie z którą jest prowadzone to procedowanie, dlatego upoważnia mnie to do wniosku o dopuszczenie mgr Agnieszki Steur do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Urszula Szuścik